

УДК 631.16:631.1.016(477)

Бурляй О.Л.
кандидат економічних наук,
професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманського національного університету садівництва

Лемещенко Н.М.
аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманського національного університету садівництва

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

У статті проведено дослідження основних аспектів державної підтримки сільського господарства в Україні. Встановлено, що сільськогосподарське виробництво за рахунок особливостей галузі отримує підтримку держави у всіх країнах світу. Розмір державної допомоги в Україні становить близько 40 євро на га сільськогосподарських угідь, що в сотні разів менше, ніж в країнах з розвинутою економікою. Визначено основні засади державної допомоги в сільському господарстві на сучасний період. Проведено аналіз ефективності державної підтримки на регіональному рівні.

Ключові слова: аграрний сектор, сільськогосподарське підприємство, державна підтримка, державний бюджет.

АННОТАЦИЯ

В статье проведено исследование основных аспектов государственной поддержки сельского хозяйства в Украине. Установлено, что сельскохозяйственное производство за счет особенностей отрасли получает поддержку государства во всех странах мира. Размер государственной помощи в Украине составляет около 40 евро на гектар сельскохозяйственных угодий, что в сотни раз меньше, чем в странах с развитой экономикой. Определены основные принципы государственной помощи в сельском хозяйстве в современный период. Проведен анализ эффективности государственной поддержки на региональном уровне.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельскохозяйственные предприятия, государственная поддержка, государственный бюджет.

ANNOTATION

The article analyzes the main aspects of state support of agriculture in Ukraine. It is established that agricultural production, due to the specifics of the industry, receives state support in all countries of the world. The amount of state aid in Ukraine is about 40 euros per hectare of agricultural land, which is hundreds of times smaller than in developed countries. The basic principles of state aid in agriculture for the modern period are determined. The analysis of the effectiveness of state support at the regional level was conducted.

Key words: agricultural sector, agricultural enterprises, state support, state budget.

Постановка проблеми. Сільське господарство – одна з найважливіших стратегічних галузей економіки України, на якій ґрунтуються продовольча безпека і продовольча незалежність держави. Аграрний сектор забезпечує робочими місцями велику частину сільського населення країни.

В структурі сучасного експорту на долю сільськогосподарського виробництва припадає близько 35%. Агропромисловий комплекс створює близько 12% ВВП держави, є одним з основних бюджетоформуючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить

в середньому 12% [1]. Проте, незважаючи на важливість галузі, в останні десятиріччя вона перебуває в кризовому стані, що вимагає удосконалення форм і методів державної підтримки, розроблення дієвих інструментів підтримки малих виробників, сприяння у виході товаровиробників на світовий аграрний ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державної підтримки аграрного сектору економіки завжди були актуальними, особливо в умовах «перехідної економіки». Цьому питанню присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених, серед яких доцільно виділити роботи О.С. Бородіної [2; 3], І.Ю. Гришової [4], М.Я. Дем'яненка [5], І.Р. Михасюка [6], Т.І. Олійника [7], В.Я. Меселя-Веселяка, М.М. Федорова [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що реформи в сільському господарстві України почалися із набуттям Україною незалежності і тривають давно, застосовувані інструменти державної підтримки цієї галузі не завжди ефективні та не завжди приносять очікувані результати. Таким чином, питання державної підтримки аграрного сектору економіки потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем та визначення основних напрямів державної підтримки аграрного сектору економіки в Україні, зокрема на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство характеризується особливостями, які безпосередньо впливають на його розвиток. До них насамперед можна віднести природно-кліматичний вплив (включаючи сезонність виробництва), низький обіг капіталу і норми прибутку агробізнесу порівняно з іншими галузями економіки; високий рівень капітало- і трудомісткості окремих видів діяльності та низьку рентабельність виробництва; диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Ці чинники разом із необхідністю розвитку галузі та її нагальністю вимагають беззаперечної державної підтримки.

Слід зазначити, що сільське господарство потребує підтримки не лише в Україні, воно підтримується різними способами в усіх країнах світу, зокрема в країнах з розвинутою економікою. Аграрна політика реалізується переваж-

но через заходи економічного стимулювання та державної підтримки аграрного виробництва.

Так, у США рівень підтримки аграрного виробництва за методикою організації економічного співробітництва та розвитку становить 10 відсотків вартості випуску продукції сільськогосподарства а саме а 2014–2018 роки – 489 млрд. доларів США. Відмінна особливість ведення сучасної аграрної політики США наперед пов'язана зі скасуванням прямих фінансових виплат сільськогосподарським виробникам. Натомість фермерам запропоновані нові гнучкі інструменти страхування ризиків.

У державах ЄС рівень підтримки за відповідною методикою Організації економічного співробітництва та розвитку становить до 20 відсотків вартості випуску продукції сільськогосподарства, на 2014–2020 роки передбачається 408 млрд. євро. Спільна сільськогосподарська політика – головний інструмент політики аграрної підтримки ЄС, який складається з двох компонентів, таких як підтримка ринків та прями виплати і заходи з розвитку сільських територій (вдосконалення фермерських структур, модернізація сільського господарства, агроекологічні заходи, якість життя на селі тощо). На рівні узагальнюючого групування найбільшою за витратами програмою є прями виплати, а саме 257 млрд. євро (63 відсотки) на 2014–2020 роки [1].

Серед основних світових виробників аграрної продукції найбільшу державну підтримку в абсолютному вимірі у 2014 році отримало сільське господарство країн ЄС і США, а саме на суму майже 126 і 96 млрд. дол. США відповідно [9]. Причому за наведений період сума сукупної підтримки зростає в цих країнах в 1,3 рази.

В Україні ж через складну фінансово-економічну ситуацію спостерігається тенденція до скорочення сукупної підтримки зі 112,38 млн. дол. в 2000 році до -2 591,71 млн. дол. в 2014 році (рис. 1).

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників в країнах ЄС в 2013 році складала від 175 до 1 343 євро на 1 га сіль-

ськогосподарських угідь, зокрема в Нідерландах – 500 євро/га, Бельгії – 508 євро/га, Польщі – 345 євро/га, Німеччині – 396 євро/га (за даними сайту статистичних даних ЄС Budget). Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників в Україні (переважно непряма, тобто за рахунок зазначеного спецрежиму) ледь сягає 40 євро на гектар [10]. Причин, з яких в Україні не було достатньої за обсягами прямої підтримки сільськогосподарського виробництва, дуже багато: від хронічної дефіцитності бюджету та фінансування цих програм за залишковим принципом до високої корупції.

Державна фінансова підтримка розвитку агропромислового комплексу здійснюється за такими формами:

- непряма державна підтримка (надання податкових пільг);
- пряма державна підтримка (бюджетні асигнування, бюджетні позики).

Згідно з дослідженнями П.М. Макаренка у сфері державної підтримки агропромислового комплексу України необхідно визначити такі основні напрями:

- розробка та реалізація різних програм розвитку сільського господарства;
- підтримка сільськогосподарських товаровиробників за рахунок дотацій, субсидій і субвенцій;
- надання виробникам кредитів і позик на пільгових умовах;
- страхування аграрної галузі;
- розвиток зернового потенціалу [11].

Велике значення мають не лише обсяги державної підтримки, але й механізми її надання. Механізм державної підтримки аграрного сектору регулюється Законами України «Про державний бюджет України» [12] і «Про державну підтримку сільського господарства України» [13], а порядок витрачання бюджетних коштів щорічно визначається окремими постановами Кабінету Міністрів України.

Так, відповідно до зазначених законодавчих актів, видатки за програмами розвитку підприємств АПК в 2017 році становлять 37 218 млрд. грн., з яких із загального фонду надаються 2 173 млрд., із спеціального фонду – 15 488 млрд. грн.

Підтримка розвитку підприємств АПК передбачається в таких напрямках:

- здешевлення кредитів (300 млн. грн.);
- підтримка заходів в агропромисловому комплексі (55 млн. грн.);
- підтримка закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними (75 млн. грн.);
- надання кредитів фермерським господарствам (25 млн. грн.);

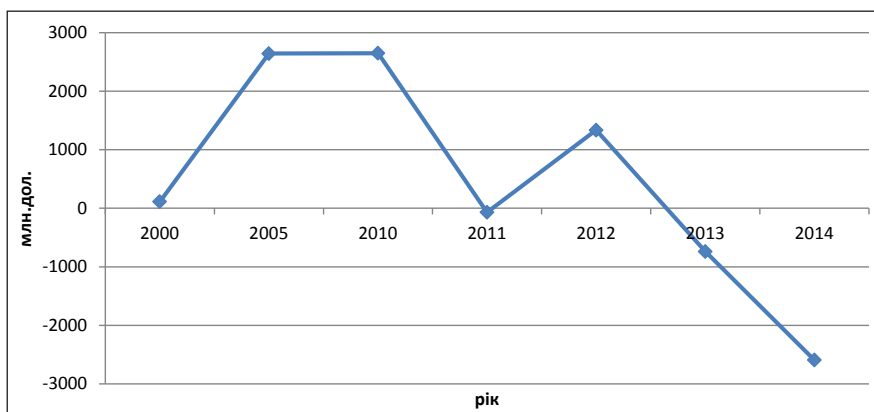

Рис. 1. Динаміка зміни показника сукупної підтримки сільського господарства в Україні, млн. дол.

Джерело: складено за даними OECD

– підтримка тваринництва (210 млн. грн.);
– фінансова підтримка сільгоспвиробників (1 473 млн. грн.).

Окрім того, проектом бюджету передбачено залучення 400 млн. євро від Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів в агропромисловому комплексі.

Ще одним інструментом державної підтримки аграрного сектору є надання державних гарантій за кредитами та позиками, що залучаються для фінансування інвестиційних проектів у сфері сільського господарства. Такі гарантії надаються в обсязі до 31 678,620 тис. грн. за рішенням Кабінету Міністрів України для забезпечення виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання за кредитами, що залучаються для фінансування інвестиційних проектів у сфері сільського господарства [14].

Загальний обсяг фінансування АПК за рахунок коштів Спеціального фонду держбюджету за останні два роки знизився на 294,6 млн. грн. З 2015 року було припинено виконання бюджетної програми фінансової підтримки галузі тваринництва. За період дослідження тільки у 2015 році були виділені кошти на збільшення статутного капіталу НАК «Укragролізинг» для закупівлі технічних засобів для агропромислового комплексу з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу на суму 54,0 млн. грн.

Важливо дослідити напрямки державної підтримки аграрного сектору економіки на регіональному рівні. Черкаська область є однією з областей з найбільш розвинутою галуззю сільського господарства, яка посідала в 2016 році шосте місце в загальному виробництві продукції сільського

господарства в Україні (5,9%), а в розрахунку на 100 га с.-г. угідь – третє місце після Вінницької та Івано-Франківської областей (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать про позитивні тенденції в розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області. Так, за останні п'ять років рівень рентабельності збільшився з 24,7% до 42,4%, а кількість прибуткових підприємств становить близько 90%. Звісно, одним із факторів зростання ефективності їх виробництва була державна підтримка товаровиробників (табл. 2).

Проте протягом періоду дослідження державна підтримка сільськогосподарських підприємств Черкаської області мала тенденцію до скорочення, а в 2016 році взагалі не було отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій, адже кошти було отримано лише за рахунок податку на додану вартість в галузі тваринництва.

Наведені дані дають змогу зробити висновок, що в умовах скорочення державної підтримки аграрного сектору економіки спостерігається зростання ефективності його виробництва. А це говорить про те, що державна підтримка не є визначальним фактором ефективного господарювання в аграрній сфері. Проте з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва, його ризиковості та значної залежності від природно-кліматичних умов ця ситуація є, швидше, винятком із правил.

В Черкаському обласному бюджеті Управлінню агропромислового розвитку на 2017 рік передбачені видатки за такими програмами та заходами:

– за заходом «Охорона і раціональне використання земель» передбачені видатки в сумі 134,20 тис. грн.;

Таблиця 1

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області

Показник	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Кількість підприємств, од.	426	427	440	422	424
Середньооблікова кількість працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, ос.	31 999	31 564	30 282	28 868	29 129
Площа с.-г. угідь, тис. га	829,8	881,1	814,7	805,7	822,6
Вироблено валової продукції в постійних цінах, млн. грн.	10 577,1	12 318,3	14 489,1	14 028,8	14 946,9
Кількість прибуткових господарств, од.	364	296	371	392	387
Прибуток, тис. грн.	1 798 384,0	761 231,7	2 392 687,9	6 054 241,3	5 565 816,5
Рівень рентабельності, %	24,7	10,5	28,2	49,4	42,4

Джерело: розраховано за даними головного управління статистики в Черкаській області

Таблиця 2

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств Черкаської області

Показник	Отримано коштів, тис. грн.		зокрема, на підтримку виробництва продукції рослинництва	зокрема, на підтримку виробництва продукції тваринництва
	за рахунок бюджетних дотацій	за рахунок податку на додану вартість		
2012	266 819,5	376 500,2	278 150,9	352 804,4
2013	10 070,3	346 767,3	217 648,9	138 875,2
2014	11 891,8	895 412,8	402 888,1	503 852,5
2016	–	180 986,0	–	180 986,0

– за Програмою підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у Черкаській області на період до 2020 року передбачені видатки в сумі 2 936,20 тис. грн., з яких 2 680,00 тис. грн. становлять кошти Європейського Союзу, які будуть спрямовуватись на створення та забезпечення матеріально-технічної бази, а 256,20 тис. грн. складають кошти обласного бюджету на реконструкцію «Регіонального навчально-практичного центру розвитку багатofункціональних кооперативів»;

– за Програмою в галузі сільського господарства, лісового господарства, рибальства та мисливства передбачені видатки в сумі 1 500,00 тис. грн., дані кошти будуть спрямовуватись на придбання садивного матеріалу, що використовується сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами для забезпечення їх діяльності.

Рішенням сесії обласної ради «Про обласний бюджет на 2017 рік» від 23 грудня 2016 року передбачені видатки на заходи з проведення лабораторно-діагностичних, лікувально-профілактичних робіт, утримання ветеринарних лікарень та ветеринарних лабораторій в сумі 54 050 тис. грн., де загальний фонд становлять 23 364 тис. грн., спеціальний фонд – 30 043 тис. грн.; зокрема на заробітну плату виділяються 33 819 тис. грн.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зробити такі висновки:

1) як показує досвід розвинутих країн світу, ефективний розвиток сільського господарства неможливий без раціональної державної підтримки;

2) наявний в Україні механізм державної підтримки не відповідає вимогам світових організацій і потребує значного удосконалення;

3) розвиток аграрного сектору виробництва України можливий лише поєднанням прямих (нормативно-правових та організаційно-адміністративних) та непрямих (фінансово-економічних) методів державного регулювання з використанням форм як стимулювання, так і обмеження діяльності аграрних товаровиробників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minagro.gov.ua/apk?tid_hierachy=1346.
2. Бородіна О.М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О.М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 109–125.
3. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми : [монографія] / [О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко та ін.]. – К., 2008. – 264 с.
4. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку / [І.Ю. Гришова, В.В. Замлинський, В.О. Кужель] // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2(7). – С. 201–206.
5. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іваніна // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 3–10.

6. Державне регулювання економіки в умовах глобалізації : [монографія] / [І.Р. Михасюк, З.М. Залого, О.Є. Сухай] ; за ред. І.Р. Михасюка. – Львів : НВФ «Українські технології», 2010. – 320 с.
7. Олійник Т.І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України / Т.І. Олійник // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 80–86.
8. Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 37–49.
9. Кернасюк Ю.В. Світовий досвід державної підтримки агробізнесу / Ю.В. Кернасюк // Агробізнес сьогодні. – 2016. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/5581-svitoviy-dosvid-derzhavnoi-pidtrymky-agrobiznesu.html>.
10. Гмиря В.П. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України / В.П. Гмиря // Фінансовий простір. – 2016. – № 3. – С. 101–106.
11. Макаренко П.М. Цінова політика як фактор підвищення дохідності аграрного виробництва в умовах світової організації торгівлі / П.М. Макаренко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 44–48.
12. Про державний бюджет України на 2017 рік : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
13. Про державну підтримку сільського господарства : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
14. Старікова Л.В. Державна підтримка аграрного сектору в 2017 році / Л.В. Старікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206>.
15. Продакція сільського господарства у постійних цінах 2010 року : статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К., 2017. – 20 с.

REFERENCES:

1. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2017). "Concept of the state target program for the development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2021". Available at : http://minagro.gov.ua/apk?tid_hierachy=1346.
2. Borodina O.M. (2006). "State support of agriculture: concept, mechanisms, efficiency". *Economics and Forecasting*, no. 1, pp. 109–126.
3. Borodina O.M., Betlii M.G. and Golovchenko N.M. (2008). *Derzhavna pidtrymka ahrosfery: evolyutsiya, problemy: monohrafiya* [State support of agrosphere: evolution, problems: Monograph], Kyiv, Ukraine.
4. Gryshova I.Y., Zamlynsky V.V. and Kuzhel V.O. (2013). "State support of regional programs of innovation development". *Economics: time realities*, no. 2(7), pp. 201–206.
5. Demianenko M.Y. and Ivanyina F.V. (2008). "State support as a factor in ensuring competitive agrarian production". *The Economy of Agro-Industrial Complex*, no. 9, pp. 3–10.
6. Mykhasiuk I.R., Zaloga Z.M. and Sukhai O.Y. (2010). *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky v umovakh hlobalizatsiyi* [State regulation of the economy under the conditions of globalization], NVF Ukrayins'ki tekhnolohiyi, Lviv, Ukraine.
7. Oliinyk T.I. (2008). "State support of the agrarian sector of the Ukrainian economy". *The Economy of Agro-Industrial Complex*, no. 7, pp. 80–86.
8. Mesel-Veseliak V.Y. and Fedorov M.M. (2016). "Strategic directions of development of the agrarian sector of the Ukrainian

- economy". The Economy of Agro-Industrial Complex, no. 6, pp. 36–49.
9. Kernasiuk Y.V. (2016). "Worldwide experience of state support for agribusiness". *Ahrobiznes Sohodni*, [Online], no. 11, available at : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/5581-svitovyi-dosvid-derzhavnoi-pidtrymky-agrobiznesu.html>.
  10. Gmyria V.P. (2016). "State support of financing of the agrarian production in Ukraine". *Financial space*, no. 3, pp. 101–106.
  11. Makarenko P.M. (2008). "Price policy as a factor in increasing the profitability of the agrarian production in the world trade organization". The Economy of Agro-Industrial Complex, no. 5, pp. 44–48.
  12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2017", available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
  13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On State Support to Agriculture", available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
  14. Starikova L.V. (2016). "State support to the agrarian sector in 2017". *Agro union*, [Online], available at : <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206>.
  15. Prokopenko O.M. (2017). "Statystychnyy byuletyn' "Produkt-siya sil's'koho hospodarstva u postiynykh tsinakh 2010 roku"" [Statistical bulletin "Agricultural products at constant prices in 2010"]. Kyiv, Ukraine.

Burliai O.L.

*Candidate of Economic Sciences,
Professor at Department of Enterprise, Trade, and Exchange Activities
Uman National University of Horticulture*

Lemeshchenko N.M.

*Postgraduate Student at Department of Enterprise, Trade, and Exchange Activities
Uman National University of Horticulture*

STATE SUPPORT FOR AGRICULTURAL PRODUCTION SECTOR OF UKRAINE

Agriculture is one of the most important strategic sectors of the Ukrainian economy, which is the basis of food security and food independence of the state. In the structure of modern exports, the share of agricultural production accounts for about 35%. The agricultural and industrial complex generates about 12% of the state GDP. It is one of the main budget-forming sectors of the national economy, the share of which in the consolidated budget of Ukraine in recent years is an average of 12%. However, despite the importance of the industry, in recent decades, it is in the state of crisis requiring improvements in the forms and methods of state support, development of effective tools for supporting small producers and facilitation of the exit of commodity producers into the world agrarian market.

Due to industry specifics, agricultural production receives state support in all countries of the world. The EU and US agriculture received the largest state support in absolute terms in 2014 in the amount of almost 126 and 96 billion US dollars, respectively, among the world leading producers of agrarian products. The amount of state support in Ukraine is about 40 euros per hectare of agricultural lands, which is hundreds of times smaller than in developed countries.

After studying the main aspects of state support for agricultural enterprises at the regional level, it can be concluded that it is uneven. Thus, for the last five years, the state support for agricultural enterprises in Cherkasy region (which occupied the sixth place in the total agricultural production in Ukraine in 2016 (5.9%)) tended to decrease and in 2016 no funds were received from budget subsidies at all, but only at the expense of the value added tax in the field of livestock production.

The development of the agrarian sector of the Ukrainian production is possible only through a combination of direct (regulatory, organizational and administrative) and indirect (financial and economic) methods of state regulation, using forms of incentives and restrictions on the activities of agrarian commodity producers.